

O FOLKLORNOJ MITOLOGIJ I KNJIŽEVNOSTI (na primjeru pripovijedaka Sima Matavulja)

FOLK MYTHOLOGY AND LITERATURE
(in Simo Matavulj's short stories)

ABSTRACT This paper aims to identify the connections that the narratives of Simo Matavulj (1852–1908) bear with mythical interpretations which came through folklore tradition. The mythical substance of the short stories *Vodene sile*, *Bogorodica Trojeručica*, and *Đukan Skakavac* can be traced to the demonological tradition as their folklore background.

Some of the motivation of the characters' behaviour in Matavulj's narratives is spurred by mythological creatures from the world of impure forces. The central location between the world of impure forces and that of humans belongs to those individuals who know these forces and establish contact/communicate with the world beyond and/or are in possession of some „superior knowledge“ in their „evil eyes“, such as *zduhačs* (*vjedogonjas*, *vidjelacs*) – men believed to have an inborn supernatural ability to protect their village, or region against destructive weather conditions or other similar creatures, the unclean dead, people and places with supernatural characteristics, and chthonic animals.

By exposing the hidden semantic context within a multi-layered folk tradition, Matavulj endows his stories written in a realistic vein with an additional quality. The insights into the referential reality, typical of realistic texts, are further enriched with mythopoetic considerations. The fantastic in mythological phenomena allows the reader to employ a dual strategy of reading and interpretation.

Key words: intertextuality, Simo Matavulj, realistic short story, folklore tradition, demonological tradition, impure forces, mythopoetic thinking/thought, reading strategies.

APSTRAKT Ovaj rad ima za cilj da u književnom tekstu Sima Matavulja (1852–1908) prepozna preko folkloru zadržane veze sa mitskim interpretacijama. Supstancu mita u pripovijetkama *Vodene sile*, *Bogorodica Trojeručica*, *Đukan Skakavac* razaznajemo kroz demonološka predanja kao svojevrsnom folklornom predlošku.

U Matavuljevima prozama ponašanje junaka postaje motivisano i zahvaljujući mitološkim bićima koja potiču iz svijeta nečistih sila. Središnji položaj između svijeta nečistih sila i svijeta ljudi zauzimaju lica koja poznaju nečiste sile, uspostavljaju kontakt s onostranim svijetom, i(li) imaju neko „nadznanje“ u „zlim očima“, „urokljivim očima“, kakvi su *zduhači* (*vjedogonje*, *vidjelci*), nečisti pokojnici, demonska bića, sjenovita lica i mjesta, kao i životinje sa htonskim obilježjima.

Razotkrivanjem zapretnog semantičkog konteksta koji je upisan u višeslojnu folklornu tradiciju, Matavulj je pripovijetkama pisanim u duhu realističke poetike, davao kvalitet više. Zahvat u referencijalnu stvarnost, karakterističan za realistički tekst, oplemenjen je mitopoetskim promišljanjima. Fantastika mitoloških pojava je čitaocu omogućila dvostruku strategiju čitanja i tumačenja.

Gljučne riječi: intertekstualnost, Simo Matavulj, realistička pripovijetka, folklorna tradicija, demonološka predanja, nečiste sile, mitopoetska sposobnost mišljenja, čitalačke strategije.

Interdisciplinarni pristup književnosti

Za proučavanje interdisciplinarnih prožimanja književnosti sa mitologijom, (etnologijom, antropologijom i drugim disciplinama), za ovu priliku je odabrana realistička pripovijetka folklorne orijentacije koja je inače, bila vrlo zastupljena u južnoslovenskim književnostima (M. Glišić, St. M. Ljubiša, J. Veselinović, S. Matavulj i dr.). Na primjeru pripovjedne proze Sima Matavulja koja je oblikovana pod jakim uticajem folklorne tradicije, može se pokazati kako književni kod stupa u različite vrste odnosa sa mitološkim. Polazi se od teze Eleazara Meletinskog, autora čuvene *Poetike mita* koji dokazuje da je *književnost genetski povezana s mitologijom preko folklor* (283). Pri tom je važno napomenuti da ovo tumačenje drži do pojma folklorne tradicije koji objedinjuje dvije istraživačke strategije. Jednom strategijom se ukazuje na mogućnost tumačenja pojma folklor, isključivo kao usmene književnosti, a drugom, folklor se doživljava kao svojevrsno modelovanje stvarnosti u svim njenim pojavnim oblicima. Za ovakav tip tumačenja više nije od značaja samo usmena književnost, već sve ono što predstavlja *složen svet primarnih generalizacija* (Putilov 249) svakidašnjeg života. Obim pojma folklorna tradicija time je proširen na značenje koje je folkloru pridao Boris Putilov:

Glavni temelj i građa folklor su takve etnosocijalne i kulturne pojave koje obrazuju celoviti i po strukturi složen svet primarnih generalizacija i znakovnih sistema koji se odnose na različite aspekte stvarnosti: tradicionalne etnosocijalne institucije, obrede, običaje, pravne norme, predstave i verovanja. Ove primarne generalizacije folklorna svest usvaja i menja na strukturnom, semantičkom i ideološkom planu (249).

Ovaj rad ima za cilj da u književnom tekstu prepozna, preko folklor zadržane veze sa mitskim interpretacijama. Te veze se odvijaju u specifičnoj vrsti dijaloga jednog teksta sa drugim tekstovima, za šta intertekstualnost nudi utemeljenu teorijsku elaboraciju i kritičku aparaturu. Kao termin, intertekstualnost je u svom nastanku vezan za Juliju Kristevu i za njeno tumačenje da su literarni tekstovi prije svega sistemi znakova kulture. Oni su nastajali u neprekidnom međusobnom kontaktu, izgradili su gustu mrežu odnosa i postali neraskidivo povezani, kako u sinhroniji tako i u dijahroniji. Jasno je da nema teksta koji na svoj način, nije u vezi sa drugim tekstovima, bilo da je u pitanju odnos konstrukcije ili dekonstrukcije prema drugom. Svaki dobar književni tekst je u većoj ili manjoj mjeri, sačuvao dijalog/polilog sa drugim tekstovima, bio on implicitni ili eksplicitni.

Matavuljeve pripovijetke koje nose interpretativni potencijal interdisciplinarnog pristupa potvrđuju činjenicu da tekst počiva na dijalogu. One potvrđuju i činjenicu da autor taj intimni dijalog ne vodi samo unutar zidina svoje biblioteke pročitanih djela. On u njega neminovno uključuje svoje vrijednosno-emotivne sudove, predstave svoga konteksta, kao i ono arhetipsko, kolektivno nesvjesno koje je prisutno u njemu. Zbog toga napor istraživača mora biti usmjeren na razotkrivanje dubinskih dimenzija, *kako u autoru u toku nastajanja*

teksta, na arhetekst, tako i na tekstove ispod teksta, na palimpsest (Konstantinović 10).

Pripovjedna proza Sima Matavulja (1852–1908) predstavlja svojevrsnu reakciju na pisanu i usmenu književnost južnoslovenskog, ali i evropskog konteksta. Cijelog svog stvaralačkog vijeka, on je na različite načine aktuelizovao vezu sa folklornom tradicijom koja je očita, uprkos rijetkom unutrašnjem dinamizmu razvoja njegovog realističkog prosedea. I pored prodora humorističkog, satiričnog i realističkog diskursa, mitska slika svijeta u njegovom djelu nije narušena. Čuvala ju je njegova ideološka pozicija dakle, vjera u to da se pored stvarnosti koja je data i očigledna, uvijek osjeća postojanje još jedne stvarnosti. Otuda, kod Matavulja nema radikalne racionalizacije mita koja mu, po shvaćanju Borislava Pekića *uništava dvopolnost, divinstvo i antropoidnost (...) za račun jedne niže stvarnosti (U traganju za zlatnim runom 242)*. Supstancu mita u Matavuljevima mahom razaznajemo kroz predanja koja figuriraju kao svojevrsni folklorni predložak. Predanja inače, predstavljaju *hibridnu formu s umjetničkim i životnim funkcijama (...) čija je osnovna inspiracija čovjekovo susretanje s izvanrednim i neobičnim* (Bošković-Stulli 128).

Po starijoj klasifikaciji narodne proze, onoj koja je obilježena Vukom St. Karadžićem i njegovom odrednicom *Vjeronanja u stvari kojijeh nema* (u knjizi *Život i običaji naroda srpskog*, objavljenoj 1867. g.), demonološka predanja se imenuju kao narodna vjeronanja u mitološka bića. Ponašanje junaka postaje motivisano zahvaljujući bićima koja potiču iz svijeta nečistih sila u brojnim umjetničkim tekstovima Sima Matavulja, kakvi su npr. *Uspomene sa Skadarskog jezera* (koji je pod imenom *Prvi put po Blatu* objavljivao u *Sprskom listu* u Zadru tokom 1886. godine, roman *Uskok (Uskok Janko 1885, 1892, 1902)*, pripovijetke *Čevrljino zločinstvo* (1888, 1889, 1890), *Zduhač* (prvi put u kalendaru *Dubrovnik* 1901, a u zbirci *Život* objavljena 1904. godine), *Vodene sile* (prvi put objavljena u časopisu *Brankovo kolo* 1897. godine, a 1901. u zbirci *S mora i s planine*), *Đukan Skakavac (Delo 1896)*, *Bogorodica Trojeručica* (1892, 1894, 1908), *Doktor Ivanović* (1907, 1908).

Nečiste sile (zduhači, vjedogonje, vidjelci)

Nečista sila je naziv za sva niža demonološka bića i duhove koji susrećemo u etnološkoj literaturi i usmenoj književnosti. Za dekodiranje folklorno orijentisanih pripovijedaka, čitaocima je od pomoći, koliko etnološki pretekst, toliko i usmena književnost. Ona funkcioniše kao locus memoriae, specifični rezervoar pamćenja koji je sačuvala vitalnost raznolikih sistema znakova Zahvaljujući njima, u fondu folklorne fantastike se prepoznaju brojni činioci: *arhaične predstave; rudimenti paganske mitologije; hrišćansko-religijsko poimanje života; „pomerena“ tumačenja istorije; čak i stilska sredstva* (Samarđžija 171). Njihovo sadejstvo ukazuje na različite slojeve fantastike koje je iznjedrila folklorna tradicija, u širem značenju te riječi. Jedan od tih, vrlo kom-

pleksnih slojeva je sloj mitološke fantastike koji objedinjuje elemente paganstva i hrišćanstva, ali i one predstave koje su rezultat njihovog prožimanja.

U godišnjem kalendarskom ciklusu postoje dva sistema duhovnog pogleda i osećanja sveta – hrišćanski i paganski – jedan je usmeren prema nebu, božanskom načelu, drugi prema zemlji, načelu telesnog, zemnim plodovima, izobilju, koje je zavisilo, po drevnim predstavama, ne samo od čoveka i Boga, nego i od natprirodnih sila.

(Tolstoj, N. I. „Slovenska narodna verovanja“, u: *Slovenska mitologija* 22)

Središnji položaj između svijeta nečistih sila i svijeta ljudi zauzimaju lica koja poznaju nečiste sile, uspostavljaju kontakt s onostranim svijetom, i(li) imaju neko „nadznanje“ u „zlim očima“, „urokljivim očima“, kakvi su zduhači (vjedogonje, vidjelci), nečisti pokojnici, demonska bića, sjenovita lica i mjesta, kao i životinje sa htonskim obilježjima. Svi likovi niže mitologije imaju obilježja negativnog, neovdašnjeg svijeta, i, s tim u vezi, jasnu diferenciranost u odnosu na pozitivni ovdašnji svijet. Tu vrstu polarizacije iskoristio je i Matavulj u pripovijeci *Vodene sile* (1897, 1901) oblikujući lik vidjelca Lovrića koji vlada nečistim silama. Njega karakteriše zloćudnost prema ljudima, njegov *zli pogled* je u direktnoj vezi sa nečistim silama čije se kretanje kontroliše i kojim se prizivaju oluje.

Po narodnom vjerovanju, riječ je atmosferskim demonima kojima upravlja čovjek sa crtama realnog, ali i demonskog bića, čime se on ne dovodi u sukob sa sredinom koja ga je oblikovala. Pripovijetka je tako sklopljena da se stiče utisak o autorovom namjernom poigravanju sa čitaocem. Na jednoj strani je intenzivirana folklorna fantastika, tema posvećena praznovjericama neukog svijeta. Na drugoj strani se, međutim, utkiva sistem realističke motivacije likova krijumčara sa neraščišćenim računima. Lovrićeva vidovnjačka predskazanja su se ispunila, oluja je izazvala urnebes na moru, ali i strašne snove. Nedoumica koju izazivaju narodne praznovjericice rezultira mučnim snovima. Pripovjedačeva razapetost između dvije opcije, pripovijetku čini otvorenim djelom, nudi brojne mogućnosti tumačenja: *I kad se probudih, prva mi je riječ bila: „S vragom vjedogonje i vodene sile!“* (Matavulj 435).

Zahvaljujući kodu folklorne mitologije, u odnosu na realističku normu, u tekst se upisivala mogućnost dvojnog značenja, sudarale su se dvije strategije čitanja i tumačenja. Jedno čitanje je težilo ka zahvatu u savremeno, iskustveno, ka jednoznačnosti, a drugo je razotkrivalo kontekst značenja pohranjen u višeslojnoj tradiciji. Objasnjenje motivacijski nejasnih mjesta dovodi se u vezu sa vjerovanjem u „zle oči“ koje je poznato kod svih naroda na svijetu, još od najstarijih vremena, posebno kod naroda na Bliskom istoku i oko Sredozemnog mora. I vjerovanje u zduhače je staro i potiče još iz vremena zajednica s rodovskim uređenjem, o čemu mitološki rječnici bilježe i sljedeće:

Zduhač ima izvesne srodnosti s drugim mitskim bićima koja se javljaju u vezi s vremenskim nepogodama, a osobito olujom i gradom. Višestruka podudarnost sa zmajem u istočnoj Srbiji nesumnjiva je, kako u karakteru bića tako i u ponašanju. Ali nekih srodnosti ima i sa alom, odnosno mitskim bićima koja predvode

gradobitne oblake, kao i sa demonskim dušama utopljenika i samoubica, koje su pozivali verujući da mogu otkloniti nepogodu od sela. Poreklo imena i izvesnih osobina zduhača može se dovesti u vezu sa verovanjem u stuhije, boginje bure i oluje u severnoj Albaniji, koje je tamo došlo iz Grčke.

(P)antelić N. „Zduhač“ u: *Srpski mitološki rečnik* 198)

Kao sva predanja, tendenciju razjašnjavanja ima i ovo o zduhačima ili vjedogonjima, jedogonjima kako ih zovu u Boki Kotorskoj. Njegov cilj je da i slušaoci i pripovjedači povjeruju u istinitost kazivanja. Matavulj to postiže tehnikom uvedenog pričaoca, oblikujući kao doživljaj, njegovo lično uzbudljivo iskustvo. Pripovijetka koja je oblikovala atmosferu dvojbe između čudnog i stvarnog, proizašla je iz legende o čudu Bogorodice Trojeručice, što predstavlja i njen konačni naslov – *Bogorodica Trojeručica*, pod kojim je 1908. godine ušla u zbirku *Nemirne duše*.

Fantastika mitoloških pojava

Fantastika ove pripovijetke je izazvana religioznim uvjerenjima o čudotvornim moćima Bogorodice Trojeručice. Stari Bokelj Ivo se portretiše kao vjedogonja, ali i isposnik koji saputnicima prodaje ikone sa Bogorodičnim likom. Njegov zlokobni fizički izgled je u funkciji iznevjeravanja čitaočevih očekivanja. Reljefnost književnog lika bogomoljca se postiže uvođenjem glasina o njegovim nadrealnim sposobnostima vjedogonje koji privlači rdavo vrijeme i njime upravlja. U Kotarima i Dalmaciji (a u podnaslovu pripovijetke stoji *Iz Primorja Sjeverne Dalmacije*) je zabilježeno vjerovanje: *o vidogoju kao ljudima s posebnim svojstvima, koji mogu i lečiti bolesnika, ali mogu naneti zlo kao što ga mogu i otkloniti. U vidogoje su oči urokljive i ljudi se s njima nerado sastaju da ih očima „ne ustrele“* (P)antelić N. „Vidogoja“ u: *Srpski mitološki rečnik* 95)

Atmosferu uznemirenosti pripovjedač ostvaruje opisom morske oluje. Školovanom mladiću Slavku ona stvara privid glasova mučenika i glasova broda koji *ječi od muka*. Deskriptivna partija je zaokružena scenom starčevog stajanja na vrhu broda u položaju *fantastičnog kipa, koji se ukrućen klatari* (Matavulj 289). Taj opis odgovara onom koji bilježi mitološko predanje po kojem su zduhači obično: *uvek sanjivi, lomni, a osim toga često su zamišljeni i ozbiljni. (...) Oni su snažniji nego obični ljudi. Mesta na kojima se zduhači biju su visovi, planine, morska obala. Njihove borbe su strašne i zato se tada nadimaju snažni vetrovi i kovitlaju vihori s prašinom.* (P)antelić N. „Zduhač“ u: *Srpski mitološki rečnik* 196)

Dominacija crne boje, noćne atmosfere, pobješnjelog mora, glasova koji ječe u sižejnem ustrojstvu pripovijetke imaju funkciju postizanja fantastičnog kolorita. Auktorijalni pripovjedač ne iznosi lični stav, niti uvodi racionalnu korekturu događaja. Čitalac se namjerno cijelim pripovjednim tokom drži u neizvjesnosti. Ostavlja mu se da bira između narodnog vjerovanja u natprirodne moći starca-zduhača ili religioznog uvjerenja o mistici ikone posvećene legendom.

Čitaoci današnjeg vremena moraju da ulože napor razotkrivanja osnovnih značenja koja imaju mitološki motivi. Samo zahvaljujući tome, oni mogu da spoznaju konotativne vrijednosti teksta, njegovu polisemiju, dopru do saznanja da je književnost sistem cijelog jednog ulančanog sistema znakova. Matavuljevim savremenikima je bilo jasno značenje svih pojmova o kojima čitaoci današnjeg doba moraju da se informišu iz mitoloških rječnika, etnološke građe i tekstova usmene književnosti. Negdanji zajednički fond znanja o svijetu nije zahtijevao da se u književnoj umjetnosti jezički materijalizuje obim tih pojmova, niti njihove poredbene relacije. Za savremenog čovjeka što odgoneta potencijalna „mjesta neodređenosti“ koja izazivaju mitološki motivi, потрага za značenjima se ostvaruje i traganjem kroz etnološku literaturu.

Književni lik Đukana Skakavca

U etnološkoj literaturi su sačuvani i razvijeniji oblici demonološkog predanja o vjedogonji, na osnovu kojeg je Matavulj dao konkretizaciju vjerovanja dramatičnom situacijom iz koje je npr. nastala fabula pripovijetke *Đukan Skakavac* (prvi put objavljena u časopisu *Delo* 1896. godine). U galeriji Matavuljevih likova jedinstvena je koncepcija književnog lika Đukana Skakavca. Njegove neobične moći se vezuju za vidovitost, dar koji ne potiče od ovdašnjega svijeta: (...) *Govorilo se, doduše, da u toj kući uvijek ima poneki vidovit čovjek, a od njihovijeh odiva da su poneke vještice...* (Matavulj 320). Posjedovao je i rijedak dar hipnotisanja. Furlan, njegov drug iz vojske, jedino njega nije mogao učiniti zavisnim pogledom neobičnih moći. Apostrofira se njihova duhovna bliskost i pripadnost neobičnoj „bratiji“: ... *on mi pruži ruku i reče da sam mu ja brat... Pa to da imam i ja njegov duv* (Matavulj 333).

Autor je kroz cijelu pripovijetku uvodio motive folklorne fantastike vezane za Đukana i njegove Skakavce. Dok su ulicom prolazili svatovi, djecu su sklanjali od Skakavaca za koje se vjeruje da imaju „urokljive oči“, da su demoni koji izazivaju bolesti svojim zlim očima. Po narodnom vjerovanju za zaštitu i liječenje od posljedica zlih očiju, preduzimane su razne magijske radnje i postupci. Tako se sve ono što je, posebno sklono uticaju zlih očiju sklanjalo od tuđih pogleda. Po mitološkom predanju:

uricati mogu ljudi koji po nečemu narušavaju granicu socijalnog i nesocijalnog sveta, ili su po svom statusu blizu nje (...), čovek s demonskim obeležjima, tj. neko koji je na neki način vezan za onaj svet. Njegove oči gledaju i na ovom i na onom svetu, i zato su one sprovodnik, „kapija“ (R)adenković (Lj)ubinko „Urok“ u *Slovenska mitologija* 551).

Taj dualizam božanskog i đavolskog načela jasno odražavaju narodne predstave o nečistim silama. Spoljašnji izgled nečiste sile karakterišu promjenljivost, sposobnost pretvaranja, različito izražena kod različitih demona, a uočljiva u Đukanovoj menažeriji sastavljenoj od služinčeta, mazge i psa. U sceni njegovog prvog gazdinskog poduhvata pada u oči faličnost svih kojima se okružio, *a on hoće da se opkoli samo „bilavijem“ i „arumijem“* (Matavulj 365).

Tako je *mazga lulava, magarcu je otsječeno pola uva, a Kursup je beštija* (Matavulj 355). Kulminativna scena Đukanovog iskakanja sa „normalne linije života“, oneobičena je osobenom pripovjednom perspektivom dječaka, nenaviklog na nepoštovanje poretka: *Ja pobjegoh noseći utisak kao da su Martinu kuću opsjeli sami đavoli, sa svojim poglavicom Velezevuhom...* (Matavulj 361). Po narodnom vjerovanju *ne mogu biti urečeni obeleženi i „načeti“ ljudi – svi oni su vezani za htonski svet. To isto važi za životinje s htonskim obeležjem, koje takođe nisu podložne uroku, kao što su magarac, mazga, koza, pas, mačka, svinja* (Radenković (Lj)ubinko „Urok“ u *Slovenska mitologija* 552).

Mitološki kod obilježava perspektivu junaka u pripovijeci, dok je realistički dominantan za pripovjedača. On se služi folklornom fantastikom i zbog njenog svojstva objedinjavanja različitih fenomena, kao i saznanja da je hrišćanstvo preodjenuo paganske mitološke likove i predstave, dajući im status nečiste sile čiji je opozit čista/sveta sila.

Slovensko paganstvo je nosilo u sebi ne samo animatska verovanja tj. ubedenost da je sve u prirodi živo – i kamen, i vatra, i drvo, i grom, nego i animistička verovanja tj. predstave o duši. Ova su se verovanja vezala za kasnije poglede o transcendentnosti duše (tj. njenoj sposobnosti da prelazi u drugo telo)... Hrišćanstvo je samo delimično uništilo dosta labavu i prilično amorfnu strukturu paganstva, potčinilo svojoj, značajno višoj hijerarhiji vrednosti. (Tolstoj, N. I. „Slovenska narodna verovanja“ u: *Slovenska mitologija* 13)

Kao i druga lica opsjednuta nečistim silama, i nečisti pokojnici lutaju noću po zemlji, prate i plaše putnike, zavode ih u bespuće. Zloćudnost nečiste sile prema čovjeku ispoljava se u najrazličitijim oblicima: demoni plaše ljude zvukom (kuckanjem, bukom, jaukanjem, treskanjem), iskušavaju ljude, zbuñuju ih sablaznima, navlače ih na grijeh. Duša Đukanovog vršnjaka preminulog od crnih ospi, javlja mu se noću u opustjelom vinogradu u vidu nakazne „crne psine“ kako kezi zube i koluta očima. Uspostavlja se nemušti dijalog između nadrealne nakaze i žrtve. Osobnosti njihovog susreta se intenziviraju iz noći u noć. Uzlazna dramska linija svoj klimaks dostiže u trenutku identifikovanja čudovišne pojave u sceni u kojoj se crna psina odaziva Đukanu kao duša umrlog mu rođaka.

Nečisti pokojnici su kategorija umrlih ljudi koji ne nalaze mira na onom svijetu i prodiru u svijet živih kao štetni duhovi. Iz mnogih narodnih običaja i vjerovanja se može zaključiti, da je mantika u vezi sa dušama pokojnika i predaka. Jedna hronotopična situacija pripovijetke *Đukan Skakavac* vezana je za sjenovitu crkvu „Gospe od pomišljaja“ kao mjestu neobičnih dešavanja – noću zvona sama zvone, svijeće se same pale, službi prisustvuju pokojnici iz okoline i dr. Riječ je o svijetu umrlih kao elementu fantastike koji se pojavljuje u predanjima.

U predanjima je dominantan strah od nerazumljivih zakona i sila izvan saznajnih mogućnosti. Iz dodira svetova, čovek izlazi poražen i on, uveravanjem u istinitost, svoj strah deli sa drugima. S druge strane, ako se nepoznato-tajanstveno vidi (ili objasni), ono može biti i savladano (...), ali se u predanjima ili vero-

vanjima pojačava nesigurnost i ugroženost jer se vidljivim posledicama ne znaju uzroci. (Samardžija 179)

U pisanoj književnosti osjećanja straha i tajanstva proističu iz kulturoloških sfera narodnog bića, iz arhetipskog načina njegovog doživljavanja i shvatanja. Sinkretizam mitološkog i hrišćanskog pogleda na svijet, pokazuju se kao jedinstven narodni sistem vjerovanja.

Zaključak

Sjenovitim bićima kojima je Matavuljev opus u umjetničkom smislu znatno doprinio, produžavao se vijek „gogoljevskog realizma“ u južnoslovenskim književnostima i stvarala još jedna specifična razlika u odnosu na zapadnoevropski realizam. Ove osobenosti se cjelovitije objašnjavaju ako se folklornoj tradiciji u širem, interdisciplinarnom značenju te riječi, prida svojstvo vječno žive zalihe mogućih značenja. Na ovaj način se u velikoj mjeri nadoknađivala krutost koju su realisti pokazivali prema fantastičnim sadržajima. Za fantastiku važni efekti ostvarivali su se u folkloru pomjeranjem odnosa uzroka i posljedice, iz čega proističe da ona obuhvata *sve duhovne tvorevine čiji se produkti ne poklapaju sa slikom stvarnosti koju je racionalno moguće objasniti i svesti na sistem uzročno-posledičnih veza* (Vučković 13). Iako je sastavni dio usmene književnosti, folklorna fantastika traje nezavisno od nje i lako se uključuje u umjetničke postupke pisane literature.

Mitološke, predajne i religijske teme i motivi nisu bile samo građa ili inspirativno vrelo zahvaljujući kojima je Matavulj saznao svoje književno djelo. *Mit je bio i još uvek jeste integralni element književnosti* (Fry 99) koji se na primjeru ovih pripovijedaka doživljava i kao mitopoetska sposobnost uključena u proces mišljenja. *Antropopeja, saga o Čoveku kao antropološkoj jednačini, beskonačna je varijacija mitskih arhetipova, a naše, naoko tako originalne, ekskluzivne, neponovljive pojedinačne i zbirne sudbine, povesti naroda, rasa, kultura i civilizacija, kodirane su verzije inicijalnih mitskih situacija.* (Borislav Pekić, *Vreme reči* 249)

Matavulj se pokazao kao „majstor pripovijedanja“ (Ivo Andrić) koji je vrlo kompleksnu folklornu tradiciju umjetnički uobličavao na nov i osoben način. Narodna vjerovanja i predanja nije koristio u cilju arhaizacije motivacijskih sistema svojih proza, već mnogo svrhovitije. Razotkrivanjem zapretenog semantičkog konteksta koji je upisan u višeslojnu tradiciju, on je pripovijetkama pisanim u duhu realističke poetike, davao kvalitet više. Zahvat u referencijalnu stvarnost, karakterističan za realistički test, oplemenjen je mitopoetskim promišljanjima. Fantastika mitoloških pojava je čitaocu omogućila dvostruku strategiju, i to kako čitanja, tako i tumačenja.

Naratoški i genološki posmatrano, određenje fantastike porijeklom iz folkloru je mnogo šire u odnosu na određenja drugih vrsta fantastike – fantastike snova ili naučne fantastike. Mitološkom, magijskom i numinoznom motivacijom (koja se odnosi na ono što se ne da imenovati) urušavala se utopistička

vjera realističkih pisaca da se svijet i čovjek u njemu mogu objasniti isključivo znanjem prirodnih nauka. Ponovo su se otvarala vrata mitopoetskom mišljenju, romantičarskoj sudbini, i svijet tumačio ne više u zatvorenosti kruga čiji je centar osvojio čovjek, već u otvorenosti koja se nikada do kraja ne da spoznati upravo zbog svoje transcendentnosti.

L i t e r a t u r a

- Bošković-Stulli, M. (1975). „Narodna predaja-volkssage – kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze“, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, priredila Maja Bošković-Stulli, Zagreb: Izdavačko knjižarsko poduzeće Mladost.
- Fry, N. (1999). *Pesnička mitologija*. Beograd: Nolit.
- Ivanić, D. (1998). „Majstor pripovijedanja“//*Izbor iz dela*/Simo Matavulj, Beograd: Draganić, 223-238.
- Ivanović, R. (1999). *Videnja i snoviđenja (Književna dela između konvencije i invencije)*. Sremski Karlovci: Krovovi.
- Konstantinović, Z. (2002). *Intertekstualna komparatistika*. Beograd: Narodna knjiga Alfa.
- Korać, S. (1982). *Književno djelo Sime Matavulja*. Beograd.
- Matavulj, S. (1954). *Sabrana dela*. V Beograd: Prosveta.
- Meletinski, E. M. *Poetika mita*. Beograd: Nolit. b.g.
- Pekić, B. (2008). *Marginalije i moralije (misli)*. Priredila Ljiljana Pekić. Novi Sad: Solaris.
- Putilov, B. N. (1990). „Savremeni problemi istorijske poetike folkloru u svetlu istorijsko-tipološke teorije“. *Treći program* 2-4 br. 86-87.
- Samardžija, S. (1989). „Žanrovska uslovljenost fantastike u srpskoj usmenoj književnosti“. *Srpska fantastika. Natprirodno i nestvarno u srpskoj književnosti*, Beograd: SANU, str. 169-181.
- Slovenska mitologija* (enciklopedijski rečnik) (2001). Redaktori Svetlana M. Tolstoj, Ljubinko Radenković. Beograd: Zepter Book World.
- Solar, M. (1988). *Roman i mit: književnost, ideologija, mitologija*. Zagreb.
- Kulišić, Š., P. Ž. Petrović, N. Pantelić (1998). *Srpski mitološki rečnik*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Vučković, R. (1986). „Oblici fantastične književnosti“. *Izraz* XXX(1986), 7-8.